

І. Ковалінська,
к. пед. н., доцент кафедри перекладу
Київського університету ім. Бориса Грінченка

ПРОБЛЕМИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація: Стаття присвячена аналізу комунікаційних процесів, що відбуваються між культурами. Розглядаються особливості параметричних характеристик сторін крос-культурних взаємодій (рівень міжкультурної компетенції, поріг крос-культурної сенситивності, вивчається специфіка впливу даних параметрів на процес міжкультурної взаємодії.

Ключові слова: крос-культурна взаємодія, параметр крос-культурної взаємодії, міжкультурна компетенції, крос-культурна сенситивність, ступінь стереотипізації, крос-культурна селективність.

Аннотация: Стаття посвящена анализу коммуникационных процессов, происходящих между культурами. Рассматриваются особенности параметрических характеристик сторон кросс-культурных взаимодействий (уровень межкультурной компетенции, порог кросс-культурной сенситивности), изучается специфика влияния данных параметров на процесс межкультурного взаимодействия.

Ключевые слова: кросс-культурное взаимодействие, параметры кросс-культурного взаимодействия, межкультурная компетенция, кросс-культурная сенситивность, степень стереотипизации, кросс-культурная селективность.

Summary: the article deal with an analysis of inter-cultural communication process. Parameters of sides in cross-cultural communication are considered, such as: the level of inter-cultural competence, the threshold of cross-cultural sensitivity. Specific influence of these parameters on the process of intercultural activity is studied.

Key words: cross-cultural interaction, setting cross-cultural interaction, intercultural competence, cross-cultural sensitiveness, the degree of stereotyping, cross-cultural selectivity.

Контакти представників різних культур породжують безліч проблем, які обумовлені розбіжністю норм, цінностей, особливостей світогляду партнерів і т.п. Усіх цих розбіжностей не можна уникнути в процесі комунікації.

Успішність міжкультурної взаємодії залежить від досягнення консенсусу з приводу правил і схем комунікації, які не ущемлюють інтересів представників різних культур. Потрібна адаптація традиційних моделей монокультурних інтеракцій до нового соціального середовища на тлі збереження культурного різноманіття світу.

Особливий інтерес становить вивчення бар'єрів комунікації у представників різних соціокультурних систем, які можуть викликати культурний і комунікативний шок.

Під крос-культурною взаємодією слід розуміти особливий вид зв'язків і відносин, які складаються між культурами в процесі взаємного обміну культурними ідеями, нормами і цінностями, в результаті яких можлива зміна станів, якісних характеристик, областей і форм діяльності, всього способу життя або духовних орієнтирів контактуючих культур.

Дослідники вказують, що для реалізації міжкультурної інтеракції необхідні наступні компоненти: по-перше, "виникнення якої ситуації, в рамках якої відбувається комунікація; по-друге, встановлення контактів та їх реалізація, за допомогою яких здійснюється крос-культурна інтеракція; по-третє, наявність взаємодіючих сторін, яким властиві свідомість і оволодіння нормами якої-небудь культурної системи " [2, С.7-8].

Сторони інтеракції повинні володіти також певними характеристиками, які будуть або сприяти, або перешкоджати взаємодії. Параметри міжкультурних відносин часто визначають характер взаємодії та правила, за якими здійснюватиметься міжкультурний процес.

На жаль, проблема впливу параметрів культур на хід комунікації дослідниками розглядалася лише побічно. Так, наприклад, дослідники Ф. Боас, Р. Лоуї, Б. Малиновський, А. Кребер, Л. Уайт, Дж. Стюард, А. Радклиф-Браун, Е. Тайлор, К. Ясперс, Ф. Клухон, Ф. Шродбек, Е. Холл та інші сфокусували увагу на аналізі специфіки побудови класифікацій міжкультурних взаємодій. У свою чергу, М. Беннетт, Р. Стагнер, А. Річ і Д. Мацумото більшою мірою розробляли проблему аналізу особливостей суб'єктів міжкультурних взаємодій. Однак сфера залежності ходу взаємодії від особливостей культур на даному етапі розвитку науки досліджена недостатньо і, на наш погляд, вимагає комплексного, багатовимірного підходу до її вивчення.

Наша стаття присвячена висвітленню проблем, що виникають між представниками різних культур у процесі крос-культурної (міжкультурної) взаємодії. Ми розглянемо вплив міжкультурної компетенції та крос-культурної сенситивності на якість міжкультурного спілкування.

Слід зазначити, що всі існуючі характеристики культур можна представити у вигляді чотирьох основних параметрів: культурної селективності, ступеня стереотипізації комунікантів, рівня міжкультурної компетенції, порога крос-культурної сенситивності.

Можливість успішно і безперешкодно спілкуватися з представниками інших культур фіксує такий крос-культурний параметр взаємодії, як міжкультурна компетенція, який ґрунтується на знанні специфіки іншої культури: життєвих звичок, традицій, звичаїв, вдач, системи цінностей, установок. Структуру міжкультурної компетенції формують культурно-специфічні та загальнокультурні знання, навички міжкультурного спілкування і культурна сприйнятливість, які забезпечують здатність здійснювати ефективну інтеракцію в крос-культурному контексті.

В. Гудікунст виділяє три фактори, які, головним чином, визначають хід взаємодії, детермінованої міжкультурної компетенцією: мотиваційний, інформативний і фактор навичок. Під мотиваційним фактором мається на увазі певна потреба сторін у взаємодії, відкритості для нових, незнайомих явищ. Говорячи про інформативність, дослідник має на увазі володіння сторонами знань (не тільки про незнайомі, а й про свою культуру), необхідних для встановлення інтеракції.

Більш практичне застосування отримує фактор навичок, проявляючись в емпатії, толерантності до культурної множинності, здатності змінювати хід взаємодії, пристосовувати, вводити і використовувати нові категорії, отримувати великий спектр культурної інформації.

Таким чином, дослідник робить акцент, перш за все, на психологічних особливостях суб'єктів взаємодії; те, наскільки вони здатні бути активними і «вдумливими» [3, С. 307-308] в ході інтеракції. Відповідно до цієї моделі, високий ступінь вдумливості зменшує невизначеність і тривогу, а, у зв'язку з цим, призводить до ефективної, безперешкодної комунікації.

Розвиненість крос-культурної компетенції дозволяє підвищити взаємну обізнаність культур, сформувати навички міжкультурного спілкування, що

допомагає правильно сприймати і розуміти специфіку іншої культури, а, отже, спростити процес комунікації, підвищити його ефективність. Якщо взаємодіючі культури характеризуються повною необізнаністю в культурній специфіці опонента, то можна уявити результат даного процесу в двох варіантах.

З одного боку, існує певний стимул для отримання інформації. Встановлення контакту оптимізує взаємини, в яких сторони, володіючи високим ступенем обізнаності, здатні активно і безперешкодно здійснювати комунікацію, можуть широко і безперешкодно використовувати наявну інформацію про опонента, що спрощує комунікацію, робить її ефективною та позбавляє конфліктності. Таким чином, взаємодія визначається недостатньою компетентністю щодо існуючих особливостей, але культури всіляко намагаються скоротити існуючий розрив. Такі дії є просвітництвом у сфері національної культури та виховання толерантності.

З іншого боку, необізнаність в області чужої і своєї культури тягне за собою абсолютне ігнорування іншої культури, яскраво виражене небажання знайомитися з чужою культурою, неприязнь; розвивається відраза між культурами, відбувається неприйняття культурних особливостей, як наслідок їх незнання. В такому випадку взаємодія носить деструктивний характер, може втілитися в міжкультурних конфліктах і навіть перерости у війну. Коли представники однієї з релігій через недостатню компетентність зачіпають принципово важливі питання честі і гідності, це може стати причиною збройних сутичок.

Цілком логічним буде висновок про те, що процес взаємодії безпосередньо залежить від рівня крос-культурної компетенції. Так, наприклад, чим краще розвинена культурна обізнаність, тим взаємодія буде протікати швидше і ефективніше, низький же рівень розвитку даного параметра є причиною утруднення контакту, проте це не обов'язково означає припинення інтеракції. В даному випадку, низький рівень компетенції може стати причиною збільшення активності в процесі взаємодії.

Іншим параметром, що забезпечує сприйняття чужих особливостей, розуміння їх унікальності, відтворення та інтерпретацію культурних рис, за яким можна визначити чутливість до сприйняття, здатність культури взаємодіяти, є рівень крос-культурної сенситивності.

Рівень міжкультурної чутливості визначається ступенем схильності представника культури до культурного шоку, тобто, свого роду дискомфорту, напруги, стресу, викликаних входженням в інше культурне середовище, які полягають у конфлікті між "звичними для індивіда цінностями, нормами, мовою, повсякденними практиками, властивими тому соціокультурному середовищу, яке він покинув, і цінностями, нормами, мовою, повсякденними практиками, характерними для нового соціокультурного середовища, в якому він опинився" [4]. Безумовно, культурний шок надає певного впливу на хід міжкультурних інтеракцій.

Дослідники виділяють шість основних перешкод, або «каменів спотикання», що заважають ефективній міжкультурній комунікації.

1. Допущення подібностей. Однією з причин нерозуміння при міжкультурній комунікації стає те, що люди наївно припускають, ніби всі вони однакові або, принаймні, досить схожі для того, щоб легко спілкуватися один з одним. Зрозуміло, всім людям властивий ряд базових подібностей в біологічних і соціальних потребах. Однак комунікація – це унікальна людська особливість, яку формують специфічні культури і суспільства. Певно, що комунікація являє собою продукт культури. Крім того, вихідці з деяких культур роблять більше припущень щодо подібностей, ніж вихідці з інших; тобто ступінь допущення людьми того, що інші їм подібні, варіює для різних культур. Таким чином, саме допущення подібностей являє собою культурну змінну.

2. Мовні відмінності. Коли люди намагаються спілкуватися мовою, яку знають не досконало, вони часто вважають, що слово, фраза або пропозиція мають одне і тільки одне значення – те, яке вони мають намір передати. Робити таке припущення – значить ігнорувати всі інші можливі джерела сигналів і повідомлень, включаючи невербальну експресію, інтонацію голосу, позу, жести

і дії. Доки люди чіплятимуться за одиночні, прості інтерпретації того, що, по суті, є складним процесом, доти в комунікації будуть виникати проблеми.

3. Помилкові невербальні інтерпретації. Як ми бачили, в будь-якій культурі невербальна поведінка становить більшу частину комунікативних повідомлень. Але дуже важко повністю зрозуміти невербальну мову культури, яка не є вашою власною. Неправильна інтерпретація невербальної поведінки може легко призвести до конфліктів чи конфронтації, які порушують комунікативний процес.

4. Упередження та стереотипи. Стереотипи і упередження щодо людей – природні і неминучі психологічні процеси, які впливають на всі наші сприйняття та комунікативні контакти. Зайва опора на стереотипи може перешкодити нам об'єктивно подивитися на інших людей і їх повідомлення та знайти підказки, які допоможуть проінтерпретувати ці повідомлення в тому вигляді, в якому нам мали намір їх передати. Стереотипи підтримуються безліччю психологічних процесів (включаючи виборчу увагу), які можуть негативно впливати на комунікацію.

5. Прагнення оцінювати. Культурні цінності також впливають на наші атрибуції щодо інших людей і оточуючого нас світу. Різні цінності можуть викликати негативні оцінки, які стають ще одним каменем спотикання на шляху до ефективної міжкультурної комунікації.

6. Підвищена тривога або напруга. Епізоди міжкультурної комунікації часто пов'язані з більшою тривогою і стресом, ніж знайомі ситуації внутрішньокультурної комунікації, що також має негативний вплив на якість спілкування.

Зазвичай виділяють чотири головні чинники, які впливають на сприйняття представників різних культур: фактор першого враження, фактор «переваги», фактор привабливості і фактор ставлення до нас.

Фактор першого враження. Перше враження допомагає вибрати стратегію подальшого спілкування. Важливим є питання про його вірність або

невірність. Перше враження часто буває оманливим, й іноді його буває важко змінити.

Зовнішній вигляд (охайність, одяг) може служити інформацією про соціальний статус людини, її професію (китель, офісний костюм, роба, білий халат), події життя (весільна сукня, лікарняний одяг).

Одяг може привернути увагу, створити сприятливе враження, допомогти загубитися в натовпі, все зіпсувати (футболка і рвані джинси – на співбесіду / вечірня сукня – в магазин і т. д). Дослідження показують, що майже кожна доросла людина, що має достатній і різноманітний досвід спілкування, здатна більш-менш точно визначити за зовнішнім виглядом майже всі характеристики партнера – його психологічні риси, соціальну приналежність тощо.

Фактор переваги. Перше враження створює тільки основу для подальшого спілкування, його виявляється недостатньо для постійного й тривалого спілкування. У цій ситуації починає діяти фактор «вищості», відповідно до якого відбувається визначення статусу партнера по комунікації. Для його визначення використовують два джерела інформації:

- одяг людини, що включає всі атрибути зовнішності людини (силует (високий соціальний стан – «суворий», класичний крій, багато вертикальних ліній), ціна одягу, окуляри, зачіска, коштовності тощо;
- манера поведінки (як сидить, ходить, розмовляє, дивиться людина – зарозуміло, впевнено (розслаблена поза), погляд у вікно / на руки – нудьга, перевага, багато іноземних слів, спеціальних термінів – прагне перетягти увагу на себе, не важливо, щоб його зрозуміли).

У даний час, коли практично у всіх культурах зникли дуже жорсткі приписи й обмеження, роль одягу в кодуванні соціального стану людини все ж залишається значущою. Можна, мабуть, говорити про існування неофіційної знакової системи одягу та зовнішніх атрибутів людини, елементи якої одночасно є ознаками, визначальними для формування першого враження про статус людини.

Фактор привабливості. Існують об'єктивні підстави для сприйняття і розуміння людини за її зовнішністю. Деталі зовнішнього вигляду людини можуть нести інформацію про її емоційний стан, ставлення до оточуючих людей, про її ставлення до себе, стан її почуттів в даній ситуації спілкування.

У кожного народу існують свої, відмінні один від одного, канони краси і схвалювані або несхвалювані суспільством типи зовнішності. Привабливість або краса суб'єктивні, залежать від існуючого у даній культурі ідеалу.

Беннетт [14, С. 65] першим розробив моделі, що ідентифікують основні компоненти міжкультурно-комунікативної компетентності.

Модель Беннетта пропонує шість стадій міжкультурної сенситивності.

1. Заперечення. Найбільш примітивна етноцентрична стадія починається із заперечення того, що культурні відмінності взагалі існують. Люди на цій стадії можуть бути фізично чи психологічно ізольовані від інших культурних груп або ж можуть споруджувати фізичні або соціальні бар'єри, щоб дистанціюватися або відгородитися від подібних відмінностей.

2. Захист. Друга стадія етноцентризму передбачає визнання людиною того, що культурні відмінності існують, але людина оберігає себе від них, оскільки відмінності сприймаються як загрозливі для власного «Я». Багато людей на цій стадії захищаються від культурних відмінностей, очорнюючи інших і дотримуючись зневажливих установок по відношенню до них. Споріднений процес передбачає оцінку власної культурної групи як таку, що перевершує інші. Цікаво відзначити, що деякі люди вважають за краще захищатися від культурних відмінностей, змінюючи спрямованість двох цих процесів – очорнюючи власну культурну групу і оцінюючи інші як переважаючі.

3. Применшення. Третя стадія етноцентризму включає в себе визнання того, що культурні відмінності існують, але відбувається одночасне применшення їх впливу на власне життя або їх значущості для неї. Одним із способів, яким людина на цій стадії вдається до применшення, є

«універсалізація» культурних відмінностей, коли ті дають про себе знати («Всі люди однакові, тому навіщо мені турбуватися з приводу відмінностей?»).

4. Сприйняття. На цій першій стадії етнорелятивістського розвитку культурні відмінності не тільки визнаються, але і викликають повагу. Повага проявляється на двох рівнях: спочатку на рівні різних поведінкових маніфестацій культурних відмінностей, а потім на рівні культурних цінностей, яких дотримуються представники різних культур.

5. Адаптація. На наступній стадії етнорелятивістського розвитку індивіди пристосовуються до культурних відмінностей, які вони тепер визнають, і починають набувати нових навичок для того, щоб встановити відносини з представниками інших культур і спілкуватися з ними. Одна з цих навичок – емпатія, тобто здатність відчувати емоції і переживання іншої людини, ставши на її точку зору. Коли ми встановлюємо контакти з людьми із різних культур і адаптуємося до цих відмінностей, прояв емпатії (на відміну від симпатії) означає, що ми не тільки розуміємо ситуацію цих людей когнітивно, але можемо відчувати її так, як ніби вона означає для нас те ж саме, що і для них. Друга навичка відноситься до поняття плюралізму. Індивідууми починають осягати філософію плюралізму (множинності) стосовно до свого розуміння цінностей, ідей і установок, подумки створюючи безліч культурних контекстів, які містять їх поняття про множинність і відмінності. Плюралізм в цьому сенсі тісно пов'язаний з термінами бікультурність і багатокультурність.

6. Інтеграція. Остання стадія етнорелятивізму передбачає включення плюралізму як філософії й усвідомленого розуміння у здатність оцінювати культурні відмінності з точки зору контексту, в якому вони проявляються. Відмінності оцінюються на підставі множинності і контексту, а не з якоїсь одиночної культурної позиції. Цей рівень інтеграції може призвести до конструктивної маргінальності, при якій індивіди можуть подумки жити всередині кордонів різних культурних систем, адекватно включаючись в ці культурні системи і виходячи з них у відповідності із соціальним контекстом.

У даній роботі ми розглянули питання проблем міжкультурної комунікації, окреслили шляхи подолання перешкод на шляху ефективного міжкультурного спілкування. Потребують подальшого дослідження питання впливу культурної селективності та стереотипізації комунікантів для ефективної міжкультурної комунікації.

Використана література

1. Гегель Г. Сочинения / Г. Гегель. Т. 5. – М., 1937. – 488с.
2. Кравченко А.И. Культурология: Учебное пособие для вузов [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.countries.ru/library/theory/dynfrc.htm>
3. Мацумото Д. Психология и культура / Д.Мацумото. – С-Пб.: Прайм-Еврознак, 2002. – 416 с.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
5. Колшанский Г. В. Паралингвистика. – М.: Наука, 1974. – 79 с.
6. Конечкая В. П.: Социология коммуникации. –М.: МУБУ, 1997. – 164 с.
7. Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык М.: НЛЮ, 2002. – 581 с.
8. Лабунская В. А.: Невербальное поведение (социально-перцептивный подход). – Ростов-на-Дону: "Фенікс", 1988. – 246 с.
9. Лотман Ю.М. Избранные статьи. Таллин. В 3-х тт. Т. I. Статьи по семиотике и типологии культуры. Таллин: Александра, 1992. – 478 с.
10. Майол Э., Милстед Д. Эти странные англичане –The Xenophobic Guide to the English. — М.: Эгмонт Россия Лтд, 2001. — 72 с.
11. Маркарян Э.С. Теория культуры и современная наука М.: Мысль, 1983. – с.59.
12. Мацумото Д. Психология и культура / Д.Мацумото. – С-Пб.: Прайм-Еврознак, 2002. – 416 с.

13. Сакун Ю. П., Драч Г.В., Матяш Т.П. Культурология. Краткий тематический словарь [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Dict_Tem/index.php

14. Bennett M.J. Towards ethnorelativism: A developmental model of intercultural sensitivity // Education for the intercultural experience // ed. R. Michael Paige, Yarmoth, 1993.